

be, és rendezvények előadójaként, kiállítások megnyitójaként, ünnepek szónokaként sokan találkozhattak veled. De jöttél magánemberként is mint a sorsod tragikus eseményét megelőző vasárnapi Strauss-estre! Nyugdíjba vonulásod után is aktív maradtál, naprakész voltál tudományszakunk és a múzeumi terület helyzetéről. Emlékezetesek maradnak számomra az erről folytatott beszélgetések és az Egerben, Budapestben vagy Balatonalmádiban szervezett kötetlen találkozások!

Kedves Sanyi! Megtisztelő volt veled együtt dolgozni és barátként ismerni!

A szakmai közélet számára emlékedet őrzik tanulmányaid, az általad rendezett kiállítások és a magyar múzeumügy érdekében végzett önzetlen munkáságod eredményei. Nyugodj békében!

Petercsák Tivadar

„Nekem elhiszik az emberek...”

Ráday Mihály személyes közügyei

Jó és szép filmeket az forgathat, akinek átlagon felüli a vizuális tehetsége. Több mint 70 sikeres alkotása bizonyítja, hogy Ráday Mihály (1942–2021) az emberiségnek ehhez a töredékéhez tartozott. Ám annak magyarázata ma már a személyiség örök titka marad, hogy bár örült neki, valamiképp mégsem elégtette ki teljesen ez a veleszületett operatőri talentumából fakadó siker. Talán az a képessége vitte új utakra, hogy nagyon szerette a történelmet. A jeles színész, Ráday Imre és a divatszalon-tulajdonos Ferda Manyi fia természetesen otthonról hozta magával a műveltség abécéjét, ám a kifejezetten történelmi érdeklődés élményéhez a gimnázium is impulzust adott. Így mesélt erről egy visszaemlékezésében:

„Tamásiné [dr. Phillip Ilona] a Rákóczi Gimnáziumban tanított történelmet. Óráin a felletetések után, az új »anyag« ismertetése előtt mindenkinek lehetősége volt jelentkezni, s elmondani, mit olvasott arról a korról, ahol tartottunk, amiről éppen tanulnunk kellett. Ha tetszett az, amit az osztályába járó tinédzser elmondott, úgy értékelte, mint egy feleletet, s lehetett érte ötöst kapni. Egyszer aztán aranyéletem lett. Ugyanis szüleim megleptek Gracza György gyönyörűséges, Az 1848–49-iki magyar szabadságharc története című ötkötetes művével, mely ma is díszke könyvtáramnak, s amelyből először tárult fel előttem teljes gazdagságában az a dicsőséges kor. Történelemóráról történelemórára jelentkeztem, s kaszáltam be újabb elismeréseket, amik igazán jól jöttek azután az év végi összesítésben... Nem tudom, hogy a gazdagon illusztrált Gracza-mű lelkesítő ereje hatott-e rám, s tett meghatározó benyomást, befolyást érdeklődésemre egy életen át, de gyanítom, hogy itt kell keresni valahol történelem-szeretetem okát, s később azt az igyekezetet, hogy mások számára is vonzóvá tegyem, másokkal is megszerettessem 1848/49 örökségét.”

Ez az igyekezet bizonyára rokon a művész vágyával, hogy alkotását megmutassa a közönségnek. De alighanem volt benne valamiféle sajátos közéletiség is: arra törekvés, hogy a közösség, amelynek tagjai vagyunk, gyarapodjon, a világ, amelyben élünk, minél több részletében jobb legyen. Ezt a törekvést szerencsés demokráciákban akár politikainak is nevezhetnénk, de a pártállamnak még a puhuló periódusában sem fordult meg a fiatal televíziós személyiség és végzett művészettörténész fejében, hogy a létező szocializmus hatalmi gépezetéhez csatlakozva szerezzen esélyt a hatékony cselekvésre. A jövődő városvédőnek már kamasz világjáróként is az öntevékeny, civil megoldások jutottak eszébe:

„Külföldön 1963-ban jártam először – emlékezett vissza a kulcsélményre –, amikor még nem nagyon lehetett utazni, de amikor a szüleimet egy régi ismerősük meghívta Stockholmba, engem is magukkal vittek. Akkor szinte megőrültem attól, hogy menni mindent lehetne megcsinálni Magyarországon, ami ott már működik. Begyűjtöttem a boltokban a papírzacs-kókat, olyan akkor még nem volt itthon. Mindent lefotóztam, hogy milyen jó lenne ezt, vagy azt odahaza átvenni. Az más kérdés, hogy nem lehetett, de húszévesen azt gondoltam, hogy valakinek el kell kezdenie...”

Elkezdte. Évtizedeken át vállán lógó, elválhatatlan fototáskájából mindig előkapta a gépet, ha bármilyen praktikus vagy értelmes látnivaló bukkant eléje épülettől és tájtól kezdve emberen és állaton át akár a csatornafödélig, azzal a soha nem lankadó, belső kényszerrel, hogy hátha egyszer itthon alkalmazva ezzel is szebbé és könnyebbé tehető az élet. Számára ez volt a külföldet járó magyar ember leghétköznapiabb, legésszerűbb cselekvése – de hadd emeljem kissé följebb a perspektívát: akár úgy is nevezhetjük ezt a belső reflexet, hogy a mindennapok hazafisága...

A hazahozott „jó gyakorlatok” jelentős része annak a kulturális örökségnek a védelmére vonatkozott, amely művészettörténészként különösen vonzotta: az elmúlt két évszázad nagyvárosi építészetének impozáns, de a XX. század második felében már sajnálatosan gyorsuló ütemben pusztuló világa. 1980-ban televíziós sorozata, az *Unokáink sem fogják látni* eredeti célkitűzése szerint úgy indult, mint a – ritkábban szándékos, gyakrabban csupán ostoba és felelőtlen – urbanisztikai rombolás megállítására szánt, valamiféle „nemzetpedagógiai” optimizmussal áthatott kísérletet. Ma már azonban történelmi ténynek tekinthetjük, hogy jelentősen több lett belőle: a késő pártállami időkben úgy buzdított az épített környezet történeti értékeinek védelmére, hogy ezzel közvetetten leleplezte a diktatúra „fejlett szocializmust építő” propagandájának demagógiáját, erős civil energiákat mozgósítva a rendszerkritikus szellemi erjedés támogatására. Az 1970–80-as évek vitán felül a hazai közéleti televíziózás virágkora volt. Az egy-két csatornát az egész ország nézte és a nyilvánosság kritikai súlya olyan erővel érvényesült, hogy esetek százaiban, ezreiben sikerült elérni vele a bajok, hibák kijavítását, a problémák megoldását, a rosszul alakuló dolgok jobbra fordulását. Az ismert operatőr és szerkesztő a hamar népszerűvé váló – egyes adatok szerint időnként kétmillió nézőt vonzó! – műsora révén országos hírnévre és tekintélyre tett szert, az érdeklődők levelei százával kezdtek áramlani a stúdióba, és hamarosan sereg gyülekezett a zászlót magasra emelő „tábornok” mögé. 1982-ben ez a formálódó hálózat megalapította a Budapesti Városszépítő Egyesületet, majd 1986-ban a Város- és Faluvédők Szövetségét. A mű forogni kezdett – de az alkotó nem pihent, és a nagyszerű sikerek nem is maradtak el. Csak mutatóban említhető az Andrassy út kandelábereinek, továbbá a Lánchíd és az Alagút címereinek cseréje, a Clark Ádám téri mozaikcímer helyreállíttatása, az üvegművész Róth Miksa egykori házának emlékmúzeummal alakítása, a híres vidámparki Körhinta felújítása, a Centrál kávéház és a Gresham-palota teljes rekonstrukciója. Ezek és a százával elért kisebb „győzelmek” persze nem mind csak személyes érdemei, jeles társak segítettek, illetve vitték tovább a kezdeményezéseket. És viszik tovább ma is, hiszen egy közösségi alkotás életképességének az a legmeggyőzőbb bizonyítéka, ha azután is működik és virágzik, ha alapítóját már máshová szólítja az élet vagy a halál.

Az 1980-as évek második felében különösen sokat foglalkozott a kegyeleti kultúra kérdéseivel, talán azért is, mert e területen a városvédő érdeklődés összefonódott a 48-as idők iránti, már említett történelmi szenvedélyével. Így „határoztam el, hogy 1848. március 15-ének közelgő 140. évfordulójára készülve megpróbálok egy kicsit lelkesíteni a még meglévő sírok, emlékhelyek védelme, felújítása érdekében” – emlékezett vissza 1987 őszére egy írásá-

ban. – „S van-e (minden akkori hiba ellenére) népszerűbb korszaka a magyar történelemnek, mint 48? [...] Társaságból ismertem Katona Tamás történészt, s tudtam, úgy képes »sztorizni« e korról, mint talán senki az országban. [...] Meghívtam az Unokáink sem... következő rendezésére és beszélgettünk a negyvennyolcasok emlékeről. Elmondtam, hogy mindez azért történik, hogy a nézők készüljenek fel az évfordulóra, s ne csak a szívüket öltöztessék ünneplőbe, de a hősök sírhelyeit is. Kértem (kértük) egyúttal a nézőket arra is, küldjenek fényképeket azokról a sírhelyekről, amelyeket ismernek lakóhelyükön. Ebben a kérésben – ahogy az összes városvédő műsorban csináltuk – ösztönzés is volt, biztatás, hogy ha már fényképeikkel akarnak »villogni« a nézők, legalább látogassák meg a temetőket, tegyék rendbe a sírt, amit majd lefotóznak, mint ahogy önmagát is »rendbe teszi« az ember, ha fényképezéshez megy. Jöttek is szépen a levelek, fotók.”

A siker erőt ad a folytatáshoz, így önként adódott az ötlet, hogy a sírok mellett az egykori nevezetes események emlékhelyeit is érdemes lenne bemutatni. „Az adásokra készülve Katona és én bejártuk mindazokat a helyszíneket Ausztriában, Csehszlovákiában, Ukrajnában, Jugoszláviában és persze Magyarországon, amelyeket a rendelkezésünkre álló idő alatt csak elérhettünk. [...] A műsor további adásai is félévente készültek, és általában március 15. és október 6. táján került belőlük két-három napon át néhány rész adásba, képernyőre, kivéve egyes jelentős események évfordulóit, mint például Budavár visszafoglalását. A negyvennégy adást megért sorozat készítése közben, továbbra is Katonával, vagy időnként más, a korszakot jól ismerő történészekkel keltem útra, olyanokkal, mint Hóvári János (Törökország), Arató György (Bulgária), Bene Sándor (Észak-Itália), illetve Csorba László (Itália, USA, Nyugat-Európa). A pozsonyi magyar rádiós kolléga, Görföl Jenő Szlovákiában és Dél-Lengyelországban kísért, Sárközi Máttyás, akkoriban a BBC magyar adásainál dolgozó író pedig az angliai helyszíneken segített begyűjteni rengeteg információt és képet.”

A negyvennyolcas nagy nemzedék emlékeinek kutatása és megörökítése sok barátságot és érdekes élményt hozott a múltó évek során. A könyv- és cikkíró Ráday a városvédőbeszéd kötetei, az örökségért perelő cikkek tucatjai mellett egyik legkedvesebb munkájának a 48-as műsorfolyam három impozáns kötetbe rendezését tekintette, amelyben a Corvina Kiadó volt segítségére.

A tanulságos és szórakoztató kalandok közül hadd idézzem fel a zágrábi forgatást 1995-ben, nem sokkal a délszláv háború befejezése után. A márciusi fiatalok emlékhelyeit vetjük sorba, és köztük külön blokkban szerepelt – ahogy magáról írta versében – a „zöld hajtókás, sárga pitykés közlegény”, Petőfi Sándor. Rövid tájékozódás után kiderült, még áll egy öreg kórházépület a horvát fővárosban, amelynek közvetlen elődjében ápolhatták 1840 októberétől 1841 januárjáig a tüdőbetegséggel, vérköppéssel küszködő, vézna alkata folytán a katonáskodás megpróbáltatásaira alkalmatlan fiatalembert. A horvátországi helyszínek fűzérjébe bekerült hát a Vlaska ulica – az Olasz utca, Zágráb belvárosi forgalmának

Ráday Mihály az 1848/49-es forradalomra és szabadságharcra emlékezik Kovács J. honvéd budapesti sírjánál (Rádayné Ruttká Andrea felvétele)

egyik ütere – is és hamarosan ott álltunk a ragyogó napsütésben, áramlottak körülöttünk a vidám járókelők, a kamera pedig surrogva-burrogva örökítette meg a császári és királyi hadmérnöki hivatal meglehetősen fantáziátlan, ám annál megbízhatóbb, „*kincstári*” stílusában emelt épületet. Illetve... örökítette volna. Alig kapcsolunk be ugyanis a felvevőgépet, szálfatermetű, katonai gyakorlóruhás, fekete bakancsos, szigorú arcú fiatal emberek vettek körül bennünket és állították le hevesen gesztikulálva a forgatást. Azt magyarázták, hogy az épület, amit mi egészségügyi műemléknek hittünk, valójában aktívan működő katonai objektum, amelynek fényképezése és filmezése szigorúan tilos!!! Előkerültek az útlevelek, majd ha nem is fegyverrel, de némi szelíd erőszakkal betetereltek mindnyájunkat az épület egyik szobájába, hogy várjunk sorunkra...

Letartóztatás! Ráday nem volt az az ember, aki szó nélkül tűrne ilyesféle atrocitást. Nem is tűrte, de hiába dumáltunk emelt hangon, egyelőre hasztalan. Ő főképpen az a nyilvánvaló butaság borította ki, hogyan lehet megtiltani a város egyik főutcájára nyíló épület-homlokzat fotózását, amikor naponta tízezrek sétálnak föl s alá előtte, továbbá semmiféle felirat, tábla stb. nem figyelmeztet erre az állítólagos előírásra. Akárha a Nagykörút valamelyik bérpalotájáról derülne ki utólag, hogy nem szabad lefényképezni... Ezen dühöngtünk mintegy félórát, amikor nyílt az ajtó és kifogástalan öltönybe bújt, diplomatatáskás fiatal ember lépett be és kezdte meg a kihallgatást. Rövid úton tisztázódott minden, viszszanézte a felvételt a kamerában, ez is rendben volt, majd közölte: nem sokkal korábban a kórház végképp elköltözött és a „*stara bolnica*” épülete – a belső ingatlankezelés véletlenje folytán – épp a katonai elhárítás kezébe került! Ezért voltak talán kissé stréberen éberek a kollégái – és ezért kérte elnézésünket.

A búcsújelenetet sosem felejttem el. A fiatal ember fölállt és meghatott hangon így szólt: „*Most pedig engedjék meg, hogy megragadjam az alkalmat és kifejezzem személyes köszönetemet minden horvát nevében minden magyarnak azért a segítségért, amit a polgárháború kitörésekor elsőként Önöktől kaptunk. Ezt Horvátország soha nem fogja elfelejteni Magyarországnak!*” És kezet ráztunk egyenként, ünnepélyesen. Az ellentmondásos emlékü „*Kalasznyikov-ügy*” is hozzájárult tehát ahhoz, hogy a Petőfiért vállalt tartóztatásból hamar szabadultunk... Amikor pedig évekkel később bronz-márvány emléktábla is került az épület falára, a hajdani „fogoly” megjegyezte: nem ellenezne pár újabb fogdaélményt, ha ilyen derék eredmény születik belőle...

A Nemzeti Panteon Alapítvány különösen fontos volt számára, mert egyik legkedvesebb gondolatát valósította meg. Antall József – a rendszerváltozás utáni első szabadon választott parlamentnek felelős miniszterelnökként – fölkarolta Ráday és az építész Gerle János javaslatát egy olyan civil alapítvány létrehozásáról, amely arra a bízvást össznemzetinek nevezhető kegyeleti feladatra vállalkozik, hogy történelmünk kiemelkedő szereplőinek idehaza megtalálható sírhelyeit közvetlenül gondozza, a nagyvilágban sokfelé található végső nyughelyeik ápolását is segítse, továbbá összeállítsa a nemzeti emlékezetre méltók virtuális panteonját. „*Az ország költségvetésébe – idézte fel később a történeteket Ráday – 1992-ben önálló sorral és 80 millió forinttal bekerült a Nemzeti Panteon Alapítvány!*” Mindnyájuk mélyen demokratikus meggyőződése szerint ugyanis a nemzeti közösség mindig több, mint az állam – márpedig itt össznemzeti feladatról van szó. Az állam kormányát a választásokon épp győztes többség vezeti, ám meglehet, pár évre rá már a korábbi ellenzék lép a kormányrúdhöz. A teljes nemzeti kulturális emlékezet kegyeleti feladatainak sikeres ellátására tehát nem állami intézmény kell, hanem olyan civil szervezet, amelyet nem osztanak meg az aktuális politikai csatározások. Pályájának egyik szomorú fordulataként élte meg, hogy hét esztendő sikeres munkája után – amelynek csúcspontja a Kossuth-mauzó-

leum följútása volt – megváltozott a kegyeleti politika, a feladatot „államosították” és az alapítvány támogatása kikerült a költségvetésből.

Ráday Mihály munkásságát több mint tucatnyi szép kitüntetéssel ismerték el, elég megemlítenünk a *Balázs Béla-díjat*, a *Táncsics Mihály-díjat*, vagy épp a *Kossuth-díjat* (1996). De nem is annyira a méltánytalanság, hanem megint csak a butaság fájt számára igazán, amikor – nyilvánvalóan mondvacsinált ürüggyel – a nevével összeforrott, változatlanul népszerű televíziós műsorát egyik napról a másikra megszüntették. *„Azt mondta a televízió akkori vezetője 2010 márciusában – emlékezett a történetekre –, hogy elértem a nyugdíjkorhatárt és ha neki létszámot kell csökkentenie, akkor számítsak arra, hogy rám is sor kerül. Nem elsősorban az operatőri munkásságomat emlegettem, féltettem, amikor azt mondtam, hogy rendben van, mit tehettem mást. Tudomásul vettem, hogy az életmű abban az irányban nem folytatható, de speciál a városvédő műsor hozzám kötődött, nekem elhiszik az emberek, hogy az épített örökség milyen fontos, foglalkozni kell vele...”*

Ez nem dicsekvés volt, hanem szigorú ténymegállapítás. *„Nekem elhiszik az emberek...”* A közösség sorsán csak az tud javítani, akiben megbíznak, akinek a szavát elhiszik azok, akikhez beszél. Akinél pontosan érzik, hogy személyes életprogram nála a közügyek szolgálata. Ráday Mihály egész életműve ennek az erkölcsi és pszichológiai hitelességnek lett a sziklaszilárd támasztéka – ezért hittek, hisznek neki az emberek. Ha örökségével jól sáfárgodunk, ez a hitelesség megmarad és továbbra is segíteni tudja azt a közösségjobbító munkát, amelynek szolgálatában eltöltötte az egész életét.*

Csorba László

HÍREK

Megvásárolta a Batthyány család okleveleit a magyar állam. A magyar állam – 5,6 millió euróért – megvásárolta a Batthyány család levéltári okleveleit, összesen mintegy 520 dokumentumot – közölte a Miniszterelnökség parlamenti és stratégiai államtitkára 2021. augusztus 2-án Budapesten. Orbán Balázs, a Miniszterelnökség miniszterhelyettese a Magyar Nemzeti Levéltárban (MNL) tartott eseményen elmondta: a felbecsülhetetlen értékű kulturális emlékek, az egykori Batthyány-birtokok levelezései betekintést nyújtanak a Magyar Királyság évszázados működésébe. Ezek tudományos igényű vizsgálatával jobban rekonstruálhatók lesznek a magyar történelem meghatározó eseményei és összefüggései. Szabó Csaba, az MNL főigazgatója kiemelte: az arisztokrata család nevének fennmaradását semmi nem garantálja hitelesebben az oklevelek Magyar Nemzeti Levéltárba kerülésénél. Rácz György főlevéltáros kifejtette, az országból 1945-ben kivitt, és több mint 75 éven át Bécsben őrzött dokumentumok számbavételük, feldolgozásuk, digitalizálásuk után a tudományos kutatás rendelkezésére fognak állni.

* Ráday Mihály 2021. július 16-án hunyt el, temetése augusztus 30-án volt a budapesti Farkasréti temetőben. A szerk.